

EVALUATIE ARTIKEL 7 LID 2 ONDER G UITVOERINGSREGELING SUBSIDIE RESTAURATIE RIJKSMONUMENTEN NOORD-HOLLAND 2022

Inhoud

Samenvatting.....	2
Inleiding.....	4
Kernvraag.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Plan van aanpak.....	5
Onderzoeksvragen	5
Methode en stappenplan	5
Bureauonderzoek.....	5
Prioriteitenlijst	6
Subsidie	7
Investering verduurzaming	7
Wie verduurzaamt wat?.....	8
Interviews.....	9
Conclusies	11
Scenario's	13
Aanbevelingen	13
Bronnen	18
Bijlagen.....	19
1. Bureauonderzoek vergelijking 2021-2022-2023	19
2. Teksten Beleidskader erfgoed en cultuur 2022	20
3. Aantal aanvragen energiescans voor kerken/religieuze gebouwen.....	22
4. Erfgoedmonitor - Aanvragen SIM kerken/religieuze gebouwen	22
5. Erfgoedmonitor - Fysieke staat niet-woonhuis monumenten.....	23

Samenvatting

Op verzoek van Provinciale Staten is Artikel 7 lid 2 onder g van de Uitvoeringsregeling subsidie Restauratie rijksmonumenten Noord-Holland 2022 (uitvoeringsregeling) ten behoeve van verduurzamingsmaatregelen geëvalueerd. Deze uitvoeringsregeling gaat uit van een tender waarbij de selectie gebaseerd wordt op een puntensysteem. Door herziening van de uitvoeringsregeling in 2022 zijn er sindsdien ook punten te verdienen als er een aanvraag inclusief verduurzamingsmaatregelen wordt gedaan. Dat vergroot daarmee de kans om in aanmerking te komen voor deze subsidie.

De twee centrale vragen in deze evaluatie zijn:

- heeft het toevoegen van Artikel 7 lid 2 onder g in de regeling gezorgd voor meer verduurzamingsmaatregelen bij de rijksmonumenten die gebruik hebben gemaakt van de regeling?
- is dit ten koste gegaan van het primaire doel van de regeling, namelijk subsidiering van restauratie van rijksmonumenten in Noord-Holland?

Uit de evaluatie is gebleken dat het toevoegen van Artikel 7 lid 2 onder g in de daaropvolgende jaren 2022 en 2023 niet heeft geleid tot meer verduurzamingsmaatregelen en ook niet tot minder aanvragen voor subsidie van restauratiewerkzaamheden. Verduurzamingsmaatregelen worden in de regeling niet verplicht gesteld en de verduurzamingsmaatregelen zelf zijn via de regeling niet subsidiabel. Dat betekent dat de kosten voor verduurzamingsmaatregelen voor de initiatiefnemer zelf zijn en dat deze maatregelen niet ten koste gaan van het totale subsidiebudget dat jaarlijks beschikbaar wordt gesteld voor restauraties. Uit de evaluatie is tevens gebleken dat het aantal aanvragen mét verduurzamingsmaatregelen niet is toegenomen ten opzichte van de jaren vóór toevoeging van het artikel aan de regeling.

De uitkomsten van deze evaluatie kunnen samen met de aanvullende data van de tender van 2024 gebruikt worden voor een aanpassing van de uitvoeringsregeling op dit onderdeel. Daarbij zijn een aantal **scenario's** mogelijk:

1. Artikel 7 lid 2 onder g blijft ongewijzigd, conform het resultaat 2025 zoals omschreven in Beleidskader erfgoed en cultuur 2022: "Verduurzaming is onlosmakelijk verbonden aan restauraties, herbestemmingen en bijbestemmingen";
2. Artikel 7 lid 2 onder g wordt gewijzigd, waarbij het aantal te behalen punten voor verduurzamingsmaatregelen wordt verlaagd. Een risico van het hoge aantal (acht) punten dat te behalen valt, is dat het strategisch kan worden ingezet om daarmee het lagere aantal punten dat bij een hoger subsidiepercentage wordt toegekend te kunnen compenseren. (De subsidiepercentages van de tender van 2024 kunnen beter inzichtelijk maken of er daadwerkelijk sprake is van een dergelijk effect).
3. Artikel 7 lid 2 onder g wordt aangepast, waarbij het laten uitvoeren van een energiescan en het combineren van verduurzamingsmaatregelen bij de restauratie een indieningsvereiste worden. Dit is een strikte interpretatie van de onlosmakelijke verbondenheid tussen verduurzamingsmaatregelen en restauratiewerkzaamheden, herbestemmingen en bijbestemmingen uit het Beleidskader erfgoed en cultuur 2022. Dit heeft echter tot gevolg dat rijksmonumenten waarbij geen (verdere) verduurzamingsmaatregelen kunnen worden uitgevoerd, niet meer in aanmerking kunnen komen voor de regeling.
4. Artikel 7 lid 2 onder g wordt weer uit de Uitvoeringsregeling subsidie restauratie rijksmonumenten Noord-Holland gehaald, omdat het artikel geen aantoonbaar positief effect heeft gehad op een toename van verduurzamingsmaatregelen bij subsidieaanvragen voor restauratie van rijksmonumenten in de jaren 2022 en 2023. Daarbij komen eigenaren van rijksmonumenten (niet-woonhuizen) al in aanmerking voor de subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA).

Uit de evaluatie komen tevens een aantal **aandachtspunten** voort:

1. Er valt meer met de informatie uit de energiescans te halen en deze energiescans kunnen beter afgestemd worden op de daarvoor opgestelde de landelijke richtlijnen van de Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM)
2. Naast de DUMAVA-regeling valt te onderzoeken of een provinciale subsidie voor de (meerkosten van de) uitvoering van verduurzamingsmaatregelen extra kan stimuleren;
3. Verduurzaming van bepaalde categorieën rijksmonument zoals kerken lijkt lastiger. Nader onderzoek zou kunnen aantonen wat de oorzaak hiervan is;
4. De definitie van duurzaamheid en verduurzamingsmaatregelen kan breder worden getrokken (in de toekomst);
5. Verduurzamingsmaatregelen hebben invloed op de monumentale waarden. Het vraagt extra aandacht voor het in kaart brengen van de bouwhistorie en de monumentale waarde van het rijksmonument.

Inleiding

De Uitvoeringsregeling subsidie Restauratie rijksmonumenten Noord-Holland 2022 gaat uit van een tender op basis van een puntensysteem: aanvragen worden tegelijkertijd beoordeeld en geprioriteerd. Aanvragen die voldoen aan de criteria en het hoogst scoren, ontvangen subsidie. Lager scorende aanvragen worden geweigerd bij het bereiken van het subsidieplafond.

In de eerste helft van 2024 is er onderzoek gedaan naar Artikel 7 lid 2 onder g van deze uitvoeringsregeling. De uitvoeringsregeling is in 2022 aangevuld met dit artikel om verduurzamingsmaatregelen te stimuleren. Provinciale Staten had, naar aanleiding van het voornemen om de regeling hierop aan te passen, bij vaststelling van het Beleidskader erfgoed en cultuur 2022 vragen over de effecten van deze wijziging. Daarom is in het beleidskader de toezegging gedaan om dit nieuwe onderdeel van de regeling na een jaar te evalueren. Door vertraging is deze evaluatie na twee jaar uitgevoerd, wat als voordeel had dat er ook meer data beschikbaar waren om te kunnen vergelijken.

De uitvoeringsregeling werd voorafgaand aan de tender van 2022 aangepast. Er kunnen acht extra punten behaald worden door het aanleveren van een energiescan, mits de uitvoering van de verduurzamingsmaatregelen samen met de restauratie onherroepelijk zijn vergund. Dit levert subsidieaanvragers een hogere plek op de prioriteitenlijst op en dus een grotere kans op subsidie. Kosten voor de verduurzamingsmaatregelen zelf zijn niet subsidiabel.

De twee centrale vragen in deze evaluatie zijn:

- heeft het toevoegen van Artikel 7 lid 2 onder g in de regeling gezorgd voor meer verduurzamingsmaatregelen bij de rijksmonumenten die gebruik hebben gemaakt van de regeling?
- is dit ten koste gegaan van het primaire doel van de regeling, namelijk subsidiering van restauratie van rijksmonumenten in Noord-Holland?

Plan van aanpak

Om tot een goede onderzoeksopzet te komen zijn er naast de kernvraag aanvullende onderzoeksvragen geformuleerd. Op basis hiervan is er een stappenplan gemaakt.

Onderzoeksvragen

- Leidt de keuze om ook verduurzaming op te nemen in deze regeling tot minder uitvoer van restauratiewerkzaamheden?
 - Is er minder geïnvesteerd in restauratiewerkzaamheden? (Uitsplitsen bouwkosten van de aanvragen op restauratie en verduurzaming).
 - Zijn er voldoende data beschikbaar?
- Waren er in 2021 ook al aanvragen met verduurzamingsmaatregelen?
- Hoeveel aanvragen zijn er in 2022 en 2023 gedaan? Hoeveel gehonoreerd?
 - Hoeveel aanvragen met onderdeel verduurzaming bij zowel gehonoreerde als niet-gehonoreerde aanvragen? (Bedragen in euro's).
 - Welke aanvragen zijn afgefallen omdat ze de extra punten ten aanzien van verduurzaming niet kregen op basis van Artikel 7 lid 2 onder g?
 - En welke kwamen daardoor wel in aanmerking?
- Zijn er partijen die afgezien hebben van een aanvraag? En waarom?
 - Welke rol speelde de aangepaste regeling voor verduurzaming hierin een rol?
 - Was er sprake van verzwaarde regeldruk?
- Hoe kan het proces beter?
 - Waar lopen aanvragers tegenaan in het proces?

Methode en stappenplan

1. Verzamelen benodigde gegevens
2. Beleidstukken bestuderen intern en extern
3. Aanvragen en gehonoreerde subsidies van de jaren 2021, 2022 en 2023
4. Bureauonderzoek vergelijking jaren 2021, 2022 en 2023
5. Interviews
6. Conclusie en aanbevelingen

Bureauonderzoek

De Uitvoeringsregeling subsidie Restauratie rijksmonumenten Noord-Holland 2022 is een subsidieregeling voor de restauratie van rijksmonumenten die in de basis bedoeld is voor rijksmonumenten die geen woonhuis zijn. Particuliere eigenaren van rijksmonumenten met een woonfunctie, kunnen jaarlijks van 1 maart tot en met 30 april een aanvraag indienen voor de instandhoudingssubsidie woonhuis-rijksmonumenten bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE). Sinds 2017 heeft de Rijksoverheid de bestuurlijke afspraken gemaakt met de provincies voor de verdeling voor de restauratiesubsidie voor de overige categorieën monumenten. Denk hierbij aan kerken, molens, agrarisch en industrieel erfgoed. Elke provincie krijgt geld van het Rijk en matcht deze met provinciaal budget. De provincie bepaald zelf de inhoud van de regeling. De vaststelling van de subsidiabele kosten gaat op basis van de Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten, die is opgesteld door de RCE. Deze wordt ook gebruikt ten behoeve van de Subsidie instandhouding rijksmonumenten (sim), die is bestemd voor reguliere onderhoudskosten op basis

van een 6-jarig onderhoudsplan. De uitvoeringsregeling is alleen bedoeld voor subsidiering van restauratiewerkzaamheden. Het verschil tussen restauratie- en onderhoudswerkzaamheden is de grootte van de onderhoudswerkzaamheden en de impact daarvan op het monument. Zo valt plaatselijk voegwerkherstel onder onderhoudswerkzaamheden en voegwerkherstel van een gehele gevel onder restauratie.

Voor de stimulering van verduurzaming van monumenten heeft de Provincie de Uitvoeringsregeling subsidie energiescans en onderzoeken herbestemming gebouwde erfgoed Noord-Holland 2024. Hier kan 50% subsidie voor het opstellen van een energiescan worden aangevraagd. Daarnaast kunnen maatschappelijke organisaties, zoals kerken en scholen meedoen aan het Ontzorgingsprogramma Verduurzaming Maatschappelijk Vastgoed. Dit advies is gratis.

De provincie Noord-Holland werkt bij de Uitvoeringsregeling subsidie Restauratie rijksmonumenten Noord-Holland 2022 met een tender, waarbij de aanvragen kunnen worden ingediend in een bepaalde periode. Alle aanvragen worden vervolgens beoordeelt volgens een puntensysteem. Zo zijn er bijvoorbeeld meer punten te verdienen als het bijvoorbeeld agrarische of religieuze gebouwen, of kastelen, landhuizen en parken betreft of als er een lager subsidiepercentage is aangevraagd. Dit resulteert in een prioriteitenlijst, waarbij de hoogst scorende aanvragen de subsidie toegekend krijgen totdat het subsidieplafond is bereikt.

De aanpassing ten behoeve van de stimulering van verduurzaming bij de restauratie van rijksmonumenten is bij de tender van 2022 voor het eerst toegepast. Er kunnen acht extra punten behaald worden door het aanleveren van een energiescan, mits ook de verduurzamingsmaatregelen onherroepelijk zijn vergund. Dit levert een hogere plek op de prioriteitenlijst op en dus een grotere kans om in aanmerking te komen voor subsidie. De dossiers van de aanvragen van de jaren 2021, 2022 en 2023 zijn bekeken. De uitkomsten per jaar zijn vergeleken. Een overzicht van de getallen per jaar zit in de bijlage 1.

In 2021 zijn er zonder stimuleringsmaatregelen 6 aanvragen ingediend waarbij verduurzaming onderdeel was van de aanvraag (15% van de in totaal 39 aanvragen). In 2022 waren dat 10 aanvragen (20% van de in totaal 51 aanvragen). Dit betrof ook twee plannen met meer dan één monumentaal object. Het Westfries Museum heeft 3 aparte aanvragen ingediend voor de verschillende rijksmonumenten waarin het museum gehuisvest is en het plan voor Hoeve Overslot bestaat uit twee aanvragen voor twee rijksmonumenten. Effectief betrof het daarom 7 vergunde restauratieplannen (=14%). In 2022 is er dus wel een lichte groei in het aantal verduurzaamde rijksmonumenten, maar niet in het aantal restauratieplannen. Overigens was de aangepaste regel vlak voor het ingaan van de tender bekend gemaakt en zijn de plannen waarschijnlijk niet aangepast om de extra punten binnen te halen. In 2023 waren er 9 aanvragen met verduurzaming als onderdeel (17% van de in totaal 53 aanvragen). Er lijkt in vergelijking met 2021 geen echt significante toename en groeiende trend te zijn in de aantallen aanvragen waarbij ook wordt verduurzaamd.

Prioriteitenlijst

Zoals in de inleiding is toegelicht bepaalt het aantal toegekende punten de positie van de aanvraag op de uiteindelijke prioriteitenlijst die jaarlijks wordt vastgesteld. Als de regeling in 2022 niet was herzien en aangevuld met een artikel over

verduurzaming, zouden er in 2022 slechts twee aanvragen zonder de punten van de energiescan net buiten de prioriteitenlijst zijn gevallen. Beide zijn onderdeel van een groter plan met meerdere rijksmonumentale gebouwen waarbij de overige gebouwen wel subsidie zouden krijgen. Drie andere aanvragen zouden dan hoger op de lijst zijn gekomen en wel subsidie hebben gekregen, waaronder de restauratie van het Nationaal Monument op de Dam - een object dat niet in aanmerking komt voor verduurzaming in het kader van energieverbruik. Hooguit de verlichting zou je bij dit rijksmonument energiezuiniger kunnen maken. Als rijksmonumenten ook op andere onderdelen binnen de regeling punten mislopen, vallen ze buiten de prioriteitenlijst en de mogelijkheid voor de subsidie dat jaar mis.

Als de regeling in 2022 niet was herzien en aangevuld met een artikel over verduurzaming, zou de prioriteitenlijst in 2023 niet veranderd zijn, omdat alle aanvragen in dat jaar gehonoreerd konden worden binnen het beschikbare subsidiebudget. Het gemiddelde subsidiepercentage lag daarom ook hoger dan voorgaande jaren. Opvallend is dat in 2023 het gemiddelde subsidiepercentage van de plannen met verduurzaming beduidend hoger lag dan het gemiddelde subsidiepercentage van alle plannen (39,6% t.o.v. 34,4%). Dit was ook flink hoger dan de percentages van eerdere jaren. In 2022 23,2% met verduurzaming en 31,1% gemiddeld en in 2021 27,1% met verduurzaming en 26,5% gemiddeld.

Tijdens het afronden van het onderzoek liep de tender van 2024 af. Er is nog geen goed overzicht met alle getallen, maar het subsidiebureau geeft aan dat dit jaar ook het aantal aanvragen met verduurzaming beperkt blijft. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat de extra acht punten voor verduurzaming strategisch worden ingezet als compensatie voor het verlies van punten om een hoger subsidiepercentage aan te vragen. Dit zou uiteindelijk betekenen dat er met hetzelfde budget minder aanvragen gehonoreerd kunnen worden.

Subsidie

Onderzocht is of er nog opvallende verschillen zijn tussen bij de aanvragen waarin verduurzaming is opgevoerd ten opzichte van aanvragen waarin dat niet is gebeurd. Op basis van de aangevraagde subsidiebedragen is het lastig een trend te ontdekken. Wel is duidelijk dat de aanvragen met verduurzaming vaak grotere objecten betreft, ingrijpender bouwplannen zijn waarbij restauratiewerkzaamheden onderdeel zijn van bijvoorbeeld een herbestemming en met meer kosten gepaard gaan dan de gemiddelde aanvragen. Met als grote uitschieter in 2022 de Tweede chirurgische kliniek van de Universiteit van Amsterdam met projectkosten van ruim € 48 miljoen, subsidiabele kosten van ruim € 2,5 miljoen en toegekende (maximale) subsidie van € 500.000.

Investering verduurzaming

Er is ook gekeken of de investering van de verduurzamingsmaatregelen in het aanvraagdossier terug te vinden zijn, evenals de verbetering van het energielabel of de CO₂ afname van het energieverbruik. Deze zaken waren soms wel, maar vaker niet uit het dossier op te maken. Deze informatie zou beschikbaar moeten zijn op basis van de voorwaarden die in de regeling zijn opgenomen voor het aanleveren van een energiescan NH om in aanmerking te kunnen komen voor de extra 8 punten. De kwaliteit van de energiescans varieert en de informatie is niet altijd makkelijk terug te vinden. Ondanks dat volgens de voorwaarden iig het huidige en toekomstige (verwachte) energieverbruik inzichtelijk gemaakt moet worden. Bij

herbestemming zijn deze cijfers overigens ook niet goed te vergelijken, omdat (de intensiteit van) het gebruik verandert.

De directe kosten van de verduurzaming zijn niet subsidiabel volgens de Leidraad Subsidiabele Instandhoudingskosten. Deze kosten worden daarom vaak niet opgenomen in de aanvraag aan de provincie. Het is niet uit te sluiten dat er wel verduurzaamd wordt, maar dat dit niet uit het dossier blijkt omdat er geen energiescan is ingediend. Voor een analyse van de kwantitatieve en kwalitatieve impact is dus helaas onvoldoende data beschikbaar.

Wie verduurzaamt wat?

De afgelopen jaren werd de meeste subsidie aangevraagd voor rijksmonumentale kerken. De aanvragen werden ingediend door kerkbesturen, gemeenten en stichtingen. Bij hun subsidieaanvragen in 2022 en 2023 zijn geen verduurzamingsmaatregelen opgevoerd. De meeste aanvragen betroffen een deel-restauratiewerkzaamheden en/of uitvoering van onderhoudswerkzaamheden voortvloeiend uit de Subsidie instandhouding rijksmonumenten – de onderhoudssubsidie voor rijksmonumenten (niet-woonhuizen) die wordt toegekend vanuit de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Vanwege de grote omvang van de onderhoudswerkzaamheden kunnen werkzaamheden, maatregelen en voorzieningen die het normaal onderhoud te boven gaan volgens de regeling als restauratiewerkzaamheden worden gezien. Het is op basis van het bureauonderzoek onduidelijk waarom juist door deze grootste categorie aanvragers - en ondanks de herziening van de regeling - de afgelopen jaren geen verduurzamingsmaatregelen zijn opgevoerd.

De meeste aanvragen voor subsidie inclusief verduurzaming betreffen veelal bijzondere objecten en projecten. Als er in het object (soms na herbestemming) een verblijfsfunctie is, zoals wonen, hotel of onderwijs, dan is er een grotere noodzaak om te verduurzamen voor een prettig verblijfsklimaat en om de energiekosten zoveel mogelijk te beperken. Opvallend voorbeeld zijn de poldermolens met daarin een woning voor een molenaar. Zo zijn er in 2022 één molen en in 2023 drie molens aangevraagd met verduurzaming door van Reeuwijk bouwmeesters. Het architectenbureau TPAHG heeft aanvragen gedaan inclusief verduurzaming voor het Joods Werkdorp, Hoeve Overslot en het Westfries Museum (bestaande uit drie rijksmonumenten). In 2023 heeft Stadsherstel Amsterdam vijf aanvragen gedaan zonder verduurzaming; Gerardus Majellakerk, Molen de Slokop, Van Houtenkerk, Bakkenesserkerk funderingsherstel, Valeriusplein - Herstel Privaathuisjes. Terwijl zij in 2021 hun beide aanvragen juist wel inclusief verduurzamingsmaatregelen hebben gedaan.

Er worden nauwelijks subsidieaanvragen gedaan voor agrarisch erfgoed en dus zijn er ook nauwelijks aanvragen die verduurzaming meenemen. Het enige voorbeeld is de Stolpboerderij Benningbroek. Ook hier is een woonfunctie aanwezig.

Op basis van het bureauonderzoek lijkt het erop dat de ervaring en expertise van de aanvrager, de betrokken bouwkundig adviseur of architect, het type monument, het gebruik en de aard van het monument en de schaal van de restauratiewerkzaamheden invloed hebben op de keuze voor de verduurzaming. De wijziging van de uitvoeringsregeling heeft daar geen meetbaar effect op gehad. Bij herbestemming en dus wijziging van gebruik wordt verduurzaming vaker meegenomen. Ook hebben de aanvragen met verduurzaming gemiddeld hogere subsidiabele kosten, dit wijst op grotere objecten en/of ingrijpender plannen.

Interviews

Uit het bureauonderzoek kwam een aantal partijen naar voren die veel gebruik maken van de uitvoeringsregeling en daarbij wel of juist niet gebruik hadden gemaakt van de nieuwe aanvullende regels ten aanzien van verduurzaming. De aanvragers die wel verduurzamingsmaatregelen hadden opgevoerd bleken allemaal professionele partijen, zoals restauratiearchitecten of een professionele monumentenorganisatie (POM) te zijn, of deze waren bij het project betrokken. We hebben geen particuliere aanvragers gesproken: de afgelopen jaren waren er maar weinig particuliere aanvragen en de aanvraag werd door hen vrijwel altijd aan een professionele partij uitbesteed.

Kern van de interviews zijn grofweg deze vragen;

1. Heeft de wijziging van de uitvoeringsregeling impact gehad op de keuze om te gaan verduurzamen bij de aanvragen?
2. We zien dat met name kerkbesturen subsidie aanvragen, maar dat deze doelgroep geen verduurzaming meeneemt in hun plannen. Hebben jullie inzicht in deze problematiek?

De volgende aanvragers zijn voor dit onderzoek geïnterviewd;

- Boudewijn van Langen – directeur TPAHG-architecten Hoorn – ERM gecertificeerd restauratiearchitect - meerdere projecten aangevraagd met energiescan
- Gijs van Reeuwijk – eigenaar Van Reeuwijk bouwmeester - molenspecialist – meerdere molens aangevraagd met energiescan
- Michiel van der Burght en Soe Yin Man - Stadsherstel Amsterdam – professionele organisatie voor monumentenbehoud (POM)

Daarnaast is er gesproken met;

- Jill Vervoort – projectleider Erfgoed en Duurzaamheid RCE - de ontwikkelingen bij de Rijksdienst t.a.v. van hun subsidieregelingen voor rijksmonumenten en de Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten vanwege de direct relatie met de Uitvoeringsregeling subsidie Restauratie rijksmonumenten Noord-Holland 2022.
- Tessel de Rooij – de Groene Grachten – i.v.m. hun ervaringen met verduurzaming van religieus erfgoed en de samenwerking met kerkbesturen in het Ontzorgingsprogramma Verduurzaming Maatschappelijk Vastgoed.

De partijen die gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid om extra punten te behalen door het indienen van een energiescan en het opvoeren van verduurzamingsmaatregelen geven aan dat de keuze voor verduurzaming niet is beïnvloed door de uitvoeringsregeling, maar tot stand komt in het samenspel van de opdrachtgever, het monument en de aard van de werkzaamheden. De gemeente en hun beoordeling van de plannen t.b.v. de vergunningverlening hebben vervolgens ook nog invloed op de verduurzamingsmogelijkheden. De ervaring is dat de ene gemeente of gemeentelijke adviescommissie strenger oordeelt dan de ander. Mogelijk wordt dit meer uniform nu de Rijksdienst het 'Afwegingskader verduurzamen monumenten' heeft opgesteld. Deze zal ook regelmatig worden geactualiseerd om de laatste technische ontwikkelingen mee te nemen.

De extra punten voor de verduurzaming worden wel strategisch ingezet. Zo wordt er soms gekozen om een hoger subsidiepercentage aan te vragen. Het aantal punten dat dat kost wordt zo gecompenseerd. Dit heeft in 2022 en 2023 nog geen effect gehad op het totaal aantal plannen dat subsidie ontvangt.

De energiescan is een beginstap in het proces van verduurzaming. Eigenaren kunnen vaak niet zelfstandig aan de slag met alleen een energiescan. Ze hebben hulp nodig de adviezen te vertalen naar een concrete aanpak, merken zowel de Groene Grachten als TPAHG. De maatregelen moeten verder worden vertaald naar de praktijk en uitgewerkt in een ontwerp. Stadsherstel geeft aan dat zij geen energiescan (laten) maken, maar dat de verduurzaming een integraal onderdeel is van hun planproces. Verduurzaming van een monument is maatwerk en vergt zowel kennis van monumentale waarde, als de technische mogelijkheden voor verduurzaming. Met name panden met een monumentaal interieur en betimmeringen zorgen voor uitdagingen. Bewoonde poldermolens zijn hierbij een bijzondere categorie, blijkt uit het gesprek met van Reeuwijk.

Kerkbesturen hebben hun handen vol aan de instandhouding van zowel hun kerkgebouw (onderhoud) als hun kerkgemeenschap. Er is meestal geen (extra) geld voor verduurzamingsmaatregelen. De directe noodzaak hiervoor is verdwenen doordat de energieprijzen weer zijn gedaald. Daarnaast is door het beperkte gebruik van de kerk een comfortabele verblijfstemperatuur niet vereist. Pas als er sprake is van een her-of bijbestemming komt grootschalige verduurzaming weer op de agenda. Vanuit hun rentmeesterschap zijn kerkbesturen wel geïnteresseerd om hun energieverbruik te beperken. Met alleen een energiescan (die gericht is op het gebouw) zijn ze vaak niet geholpen. Uit de ervaringen van de Groene Grachten blijkt dat ze meer geholpen zijn met inspiratie van andere kerken en hulp voor hun specifieke gebruik.

Het was niet mogelijk om te achterhalen welke potentiële aanvragers hebben afgezien van het indienen van een aanvraag en hen te vragen wat hen belemmerd had. Dit had inzicht kunnen geven welke specifieke regels deze belemmering vormen. En of de aanvulling ten aanzien van energiescans en verduurzaming daar ook een onderdeel van was.

Conclusies

Het effect van de aanpassing van de uitvoeringsregeling op zowel het uitvoeren van restauratiewerkzaamheden als de verduurzaming is over de onderzochte periode van 2 jaar verwaarloosbaar gebleken. Er zijn niet meer aanvragen gedaan met verduurzamingsmaatregelen als onderdeel van de restauratiewerkzaamheden dan vóór de herziening van de regeling op dit onderdeel. Bij de vergelijking tussen 2021 en de jaren 2022 en 2023 is er geen significante toename van aanvragen met verduurzamingsmaatregelen te zien. In 2022 zijn er drie aanvragen buiten de prioriteitenlijst gevallen en twee andere wel gehonoreerd omdat deze wel verduurzaming hadden meegenomen in hun aanvraag. Van de drie afgefallen aanvragen was er in ieder geval één object dat vanwege zijn aard echt niet kon verduurzamen. Uit het bureauonderzoek en de interviews blijkt dat de keuze voor verduurzaming vooral afhangt van de eigenaar, het object, de grootte of schaal van het project, de (nieuwe) functie, de architect en de gemeentelijke advisering/vergunningverlening. De regeling stimuleert verduurzaming niet direct, maar kan door aanvragers wel strategisch worden ingezet om hoger op de prioriteitenlijst te komen.

De keuze om verduurzamingsmaatregelen op deze manier op te nemen in deze regeling heeft in 2022 en 2023 tevens niet direct geleid tot minder uitvoer van restauratiewerkzaamheden. Er lijkt wel een risico te zijn dat de extra punten gebruikt (gaan) worden om een hoger subsidiepercentage aan te vragen. Die trend lijkt in 2023 al zichtbaar in gemiddeld hogere subsidiepercentages. De vraag is of dat in 2024 doorzet. Verduurzaming is geen verplichting en op basis van de Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten zijn verduurzamingsmaatregelen niet subsidiabel. Dat betekent dat de kosten puur voor de initiatiefnemer zijn en dat dit niet ten koste gaat van het subsidiebudget dat beschikbaar is voor de restauratiewerkzaamheden.

Het is op basis van de beschikbare data niet mogelijk om uitspraken te doen over de 'opbrengst' van de verduurzaming. Omdat verduurzaming niet subsidiabel is, worden de investering in verduurzaming vaak niet meegenomen in de ingediende begrotingen. Ook is dit lastig uit de ingediende energiescans te halen, omdat deze van wisselende kwaliteit zijn.

We hebben geen partijen kunnen bevragen die hebben afgezien van hun aanvraag. In 2023 zijn er iets minder aanvragen gedaan, maar is wel het gehele subsidiebudget uitgegeven. Het is niet waarschijnlijk dat dit door de aanpassing van de uitvoeringsregeling ten aanzien van verduurzaming komt, maar dat externe factoren (zoals bijvoorbeeld de sterk stijgende bouwkosten) van invloed zijn. Dit valt buiten de onderzoeksopdracht.

Tijdens het bureauonderzoek kwamen de kerken naar boven als categorie die veel aanvragen voor restauratiesubsidie doet, maar vrijwel geen verduurzamingsmaatregelen doorvoert in samenhang met de restauratiewerkzaamheden. Het lijkt erop dat de verduurzaming nog op gang moet komen, want er zijn de afgelopen jaren wel aanvragen gedaan voor energiescans via de Uitvoeringsregeling subsidie Energiescans en onderzoeken herbestemming gebouwd erfgoed en sinds 2023 kunnen kerken meedoen aan het Ontzorgingsprogramma Verduurzaming Maatschappelijk Vastgoed. Bij het huidige beperkte kerkelijke gebruik is er mogelijk geen budget en geen directe noodzaak

voor verduurzaming. Bij her- of bijbestemming intensificeert het gebruik en is verduurzaming wel noodzakelijk.

Scenario's

Op basis van het onderzoek zijn er meerdere toekomstscenario's denkbaar ten aanzien van Artikel 7 lid 2 onder g in de Uitvoeringsregeling subsidie Restauratie rijksmonumenten Noord-Holland 2022:

1. Artikel 7 lid 2 onder g wordt uit de Uitvoeringsregeling subsidie Restauratie rijksmonumenten gehaald, omdat de aanpassing geen meetbaar effect heeft gehad op het aantal aanvragen met verduurzaming. De focus van de uitvoeringsregeling komt weer puur op restauratiewerkzaamheden te liggen. Energiescans en verduurzaming worden gestimuleerd door middel van de uitvoeringsregeling Subsidie energiescans en onderzoeken herbestemming gebouwd erfgoed van de provincie en het Ontzorgingsprogramma Verduurzaming Maatschappelijk Vastgoed vanuit het Rijk.
2. Artikel 7 lid 2 onder g blijft ongewijzigd. Er zijn extra punten te verdienen voor de prioriteitstelling bij het indienen van een energiescan en als de verduurzamingsmaatregelen zijn vergund. Dit is conform het resultaat 2025 zoals omschreven in Beleidskader erfgoed en cultuur 2022; Verduurzamingsmaatregelen zijn onlosmakelijk verbonden aan restauratiewerkzaamheden, herbestemmingen en bijbestemmingen. Risico is het strategische gebruik van de regel waarbij de extra punten worden gebruikt om een hoger subsidiepercentage te kunnen aanvragen. Kijk naar de gemiddelde subsidiepercentages van de tender van 2024 of deze trend doorzet. Optie is het verlagen van de extra punten.
3. Artikel 7 lid 2 onder g wordt aangepast waarbij de energiescan en verduurzamingsmaatregelen een indieningsvereiste worden om in aanmerking te kunnen komen voor de restauratiesubsidie. Dit is een striktere uitleg van de onlosmakelijk verbondenheid tussen verduurzamingsmaatregelen en restauratiewerkzaamheden, herbestemmingen en bijbestemmingen. Een risico is dat dit indieners afschrikt omdat er meer van hen wordt gevraagd en dat indieners van de kleinere plannen voor (deel)restauratiewerkzaamheden en eigenaren van al verduurzaamde gebouwen of objecten die niet verduurzaamd kunnen worden, niet meer voor de restauratiesubsidie in aanmerking kunnen komen. Dit is (deels) te ondervangen door de diepgang van de energiescan te koppelen aan de grootte van het project en de al verduurzaamde panden dit bijv. laten aantonen met een energielabel (minimaal A/B).

Aanbevelingen

1. Doe meer met de informatie uit de energiescans en sluit aan bij de richtlijnen van de ERM

Uit de huidige dossiers is lastig op te maken wat de opbrengst van de verduurzaming is. Door bijvoorbeeld inzicht in de verbetering van het energielabel of de CO2 afname van het energieverbruik. Er zijn grote verschillen (in kwaliteit) tussen de ingediende energiescans, ondanks dat deze moeten voldoen aan de Energiescan NH. Om de effecten van de verduurzaming beter meetbaar te maken, dan moeten er aanvullende eisen aan de indieningsvereisten worden gesteld of strenger worden gecontroleerd op de inhoud van de ingediende energiescans. Dit vereist wel meer inzet en mogelijk specifieke kennis bij het subsidiebureau.

Sluit aan bij de richtlijnen van de Stichting ERM (Erkende Restauratiekwaliteit Monumenten). Deze richtlijnen zijn opgesteld door Duurzaam Monumenten experts en worden regelmatig geactualiseerd om aan te sluiten bij de praktijk. Voor de

Uitvoeringsregeling subsidie Herbestemming, restauratie en verduurzaming monumenten Noord-Holland 2017 is de koppeling al gemaakt naar de URL 2001.

De mate van diepgang kan bijvoorbeeld gekoppeld worden aan de projectkosten, zodat de grootte van het project een passend duurzaamheidsadvies oplevert. Volgens de richtlijnen van de ERM drie soorten duurzaamheidsadviezen, namelijk een QuickScan (niveau 1), een Haalbaarheidsonderzoek (niveau 2) en een Maatwerkadvies (niveau 3).

2. Subsidieer de (meerkosten van de) uitvoering van verduurzaming om deze extra te stimuleren

Verduurzaming van monumentale objecten vraagt om maatwerk en kost daarom meer dan gebruikelijk. Ook is lang niet altijd dezelfde isolatiewaarde te behalen of zijn sommige ingrepen niet mogelijk omdat deze de monumentale waarden aantasten. Dit betekent dat de 'terugverdientijd' die vaak wordt gebruikt voor de financiële onderbouwing van verduurzaming veel langer is. Echter is de financiële component bij monumenten ondergeschikt. Juist voor de instandhouding van monumenten is een goed binnenklimaat onontbeerlijk. Bijvoorbeeld voor gevoelige interieurs met betimmeringen en eeuwenoude schilderijen is een constante temperatuur en luchtvochtigheid nodig. Daarnaast zorgt een prettig binnenklimaat voor betere gebruiksmogelijkheden, die financiering voor de instandhouding op langere termijn mogelijk maken.

Via de Uitvoeringsregeling subsidie energiescans en onderzoeken herbestemming gebouwd erfgoed Noord-Holland worden energiescans gesubsidieerd, maar niet de uitvoering van de voorgestelde verduurzaming. Wel is subsidie mogelijk via de landelijke DUMAVA regeling, deze kan overigens niet gecombineerd worden met andere subsidies.

Er zijn op dit moment geen plannen om de Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed aan te passen om verduurzamingsmaatregelen wel te gaan subsidiëren. Wel is er een 'afwegingskader verduurzamen monumenten opgesteld'. Als de Provincie verduurzamingsmaatregelen wil gaan financieren of subsidiëren betekent dit dat er zelf nieuwe regels opgesteld moeten worden. Bij voorkeur in een aparte uitvoeringsregeling, omdat anders de primaire doelstelling van de uitvoeringsregeling in het geding komt en de regeling nodeloos ingewikkeld wordt. Er gelden namelijk andere regels t.a.v. staatsteun en stapeling van subsidies.

Er zou aanvullende budget nodig zijn om ook verduurzaming van monumenten te kunnen subsidiëren. Het provinciale budget voor restauratiewerkzaamheden wordt nu volledig benut en is de komende jaren ook nodig om de provinciale norm van 15% voor de restauratieopgave in de categorie niet-woonhuizen vast te houden. In 2023 is de norm voor het eerst gehaald met 86% objecten in goede of redelijke staat van onderhoud (zie bijlage 4 & 5 Erfgoedmonitor).

3. Extra aandacht voor verduurzaming kerken

Religieus erfgoed is een categorie waarbij weinig aan verduurzaming wordt gedaan. Alleen bij herbestemming zijn er voorbeelden van verduurzaming. Het lijkt erop dat bij kerkbesturen er weinig geld en menskracht is om de verduurzaming op te pakken. Zij kunnen wel gebruik maken van het Ontzorgingsprogramma Verduurzaming Maatschappelijk Vastgoed sinds 2023 (vijftien kerken per jaar) en de Uitvoeringsregeling subsidie energiescans en onderzoeken herbestemming gebouwd erfgoed Noord-Holland 2024. De aantallen aanvragen voor energiescans voor kerken hadden een piek in 2022 met 8 aanvragen, maar zijn in 2023 teruggevallen naar geen enkele aanvraag (zie bijlage 3). Mogelijk door de mogelijkheid om mee te doen met het Ontzorgingsprogramma. Ook een aantal gemeenten zijn in het kader van de kerkenvisie bezig met de ondersteuning van kerkbesturen. De focus van de kerkbesturen lijkt met name te liggen op de instandhouding van hun kerk (en hun kerkgemeenschap). Vanuit hun opvatting van rentmeesterschap zijn kerkbesturen wel geïnteresseerd om hun energieverbruik te beperken.

De afgelopen jaren is er gemiddeld door 60 Noord-Hollandse kerken per jaar een aanvraag gedaan voor een Sim. Dat betekent dat er ongeveer 360 kerken (ivm de looptijd van zes jaar) meedoen van de 525 religieuze rijksmonumenten in Noord-Holland. Overigens kunnen kerken ook in de Sim subsidie krijgen voor een verduurzamingsonderzoek. Hier wordt nog nauwelijks gebruik van gemaakt.

4. Verbreed de definitie van duurzaamheid (in de toekomst)

Verduurzaming is in de uitvoeringsregeling puur op energiegebruik gericht. Definitie volgens Artikel 1.d Verduurzaming: het invoeren van energie-efficiëntiemaatregelen of het bevorderen van het gebruik van energie uit hernieuwbare energiebronnen bij de restauratie van een gebouw. De definitie van duurzaamheid zou breder opgevat kunnen worden in materiaalgebruik, door bijvoorbeeld het gebruik van biobased isolatie van hernieuwbare oorsprong. Hiervan zijn ook historische voorbeelden. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) is bezig met een project/onderzoek naar het gebruik van biobased materiaal. Het stimuleren van het gebruik van hernieuwbare, biobased materialen die ook CO2 opslaan biedt kansen in relatie tot de instandhoudingsopgave van monumenten.

5. Extra aandacht voor bouwhistorie en in kaart brengen monumentale waarde

Verduurzaming van monumenten vraagt om maatwerk. Het is daarom belangrijk de monumentale waarde goed in kaart te brengen. Zeker bij grote ingrepen is de afweging tussen monumentale waarde en de gewenste verduurzaming soms een lastige puzzel. Een bouwhistorisch rapport maakt de monumentale waarden inzichtelijk, zodat veel (onaangename) verrassingen later in het proces voorkomen kunnen worden. Dit onderzoek is subsidiabel conform de Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten. Om extra aandacht aan het belang van onderzoek te geven, zouden er extra punten toegewezen kunnen worden voor een bouwhistorisch rapport. Kleine plannen en deelrestauratiewerkzaamheden vallen dan waarschijnlijk wel buiten de boot. Of er kan naast energiescans en herbestemmingsonderzoeken ook subsidie worden toegekend voor een bouwhistorisch rapport in de andere uitvoeringsregeling.

Bronnen

Beleidsstukken

- Beleidskader erfgoed en cultuur 2022. Provincie Noord-Holland, december 2021
- Uitvoeringsregeling subsidie Restauratie rijksmonumenten Noord-Holland 2022
- Uitvoeringsregeling subsidie Energiescans en onderzoeken herbestemming gebouwd erfgoed Noord-Holland 2024
- Uitvoeringsregeling subsidie Herbestemming, restauratie en verduurzaming monumenten Noord-Holland 2017

Onderzoeken

- Onderzoek Restauratieopgave (niet-woonhuis) rijksmonumenten. Tussentijdse rapportage Hylkema Erfgoed & Fenicks iov IPO. 2024
- Onderzoek Restauratieopgave 2024-2033 en evaluatie restauratiesubsidies niet-woonhuis rijksmonumenten. Hylkema Erfgoed & Fenicks. Uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Bijlage bij de kamerbrief van 8 mei [Kamerbrief bij tussenrapportage restauratieopgave niet-woonhuis rijksmonumenten | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)
- Ruimte voor Erfgoed, Hylkema Erfgoed iov IPO 2017

Interne stukken

- Lijsten toegekende subsidies 2021, 2022 en 2023 van het subsidiebureau
- Dossiers subsidies 2021, 2022 en 2023 via Verseon

Externe stukken

- Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten. Bijlage als bedoeld in Artikel 4 van de Subsidieregeling instandhouding monumenten, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [wetten.nl - Regeling - Subsidieregeling instandhouding monumenten - BWBR0032075 \(overheid.nl\)](#)
- Verduurzamingsrichtlijnen voor monumenten, Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumenten [Verduurzamingsrichtlijnen | Stichting ERM | Nederland ERM Verduurzamingsrichtlijnen monumenten](#)
- [P039 URL 2001 URL Bouwkundig advies versie 3.1 201106 \(gew 201211\).pdf \(stichtingerm.nl\)](#)
- Afwegingskader verduurzamen rijksmonumenten, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed versie september 2023 [Afwegingskader verduurzamen monumenten | Brochure | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed](#)

Bijlagen

1. Bureauonderzoek vergelijking 2021-2022-2023

overzicht 2021		plannen met verduurzaming	
aantal plannen	39	6	15%
totaal subsidie	€ 5.000.000,00	€ 1.201.745,00	24%
totale subsidiabele kosten	€ 23.558.643,00	€ 4.334.887,00	18%
multiplier	471%	361%	
gemiddelde subsidiepercentage	26,47 %	27,09 %	
aanvrager			
kerkbestuur	12	1	8%
gemeente	7	0	0%
stichting	14	4	29%
overig	6	1	17%
object			
religieus	31	0	0%
overig	8	6	75%

overzicht 2022		plannen met verduurzaming	
aantal plannen	51	10	20%
totaal subsidie	€ 4.995.095,00	€ 2.836.646	57%
totale subsidiabele kosten	€ 20.826.781,00	€ 12.937.156	62%
multiplier	417%	456%	
gemiddelde subsidiepercentage	31,11 %	23,17 %	
aanvrager			
kerkbestuur	13	0	0%
gemeente	15	5	33%
stichting	17	2	12%
overig	6	3	50%
object			
religieus	28	0	0%
molen	7	1	14%
overig	16	9	56%

overzicht 2023		plannen met verduurzaming	
aantal plannen	53	9	17%
totaal subsidie	€ 5.410.609,00	€ 1.531.287,00	28%
totale subsidiabele kosten	€ 18.192.730,00	€ 4.639.908,00	26%
multiplier	336%	303%	
gemiddelde subsidiepercentage	34,42%	39,62%	
aanvrager			
kerkbestuur	16	0	0%
gemeente	7	0	0%
stichting	23	5	22%
overig	7	4	57%
object			
religieus	31	1	3%
molen	4	3	75%
overig	19	5	26%

2. Teksten Beleidskader erfgoed en cultuur 2022

Beleidsdoel zoals omschreven in het Beleidskader cultuur en erfgoed 2022:

- Duurzame benutting van incourant gebouwd erfgoed

Om monumenten te kunnen behouden is een duurzame benutting noodzakelijk. De provincie wil het behoud van het erfgoed door her- en bijbestemming (een extra functie geven) nadrukkelijk koppelen aan de verduurzamingsopgave. Erfgoed waarvoor maatregelen zijn getroffen voor energiebesparing of energieopwekking, kan op termijn beter worden geëxploiteerd en heeft daardoor meer kans op langdurig behoud. De provincie ziet verduurzaming als de motor om erfgoed te benutten en daardoor in stand te houden. Daarom kiest de provincie ervoor in het monumentenbeleid herbestemming, bijbestemming en verduurzaming centraal te stellen.

De provincie Noord-Holland heeft in totaal 30.000 monumenten die door het Rijk, de provincie en de gemeenten worden beschermd. De eigenaren van 5.500 hiervan – rijksmonumenten die niet als woonhuis zijn gebouwd – en de eigenaren van 500 provinciale monumenten, vormen de doelgroep bij de restauratieopgave. De restauratiebehoefte bedroeg in 2020 ruim 17% van dit monumentenbestand voor in totaal € 119 mln. Deze behoefte is weliswaar groot, maar is sinds 2017 met 6% afgenomen. Dit betekent dat 83% van de monumenten in goede of redelijke staat verkeert. De provincie wil zich inspannen om dit percentage in de komende vier jaar te verhogen naar 85%. De restauratiebehoefte komt daarmee op 15% in 2025. Voor de rijksmonumenten zet de provincie € 5 mln. per jaar in (2022). Bij de verdeling van de restauratiemiddelen voor rijksmonumenten richt de provincie zich op restauratie van niet-woonhuismonumenten in de steden, vooral in Amsterdam. Dit past binnen de afspraken over de decentralisatie van de restauratiemiddelen voor rijksmonumenten, die de provincies in 2015 met het Rijk hebben gemaakt.

Resultaat 2025 zoals omschreven in het Beleidskader erfgoed en cultuur 2022

Vanuit de rol als partner heeft de provincie:

- continu inzicht in de bestaande en naderende regionale leegstandsopgave op basis van de doorontwikkelde monumentenmonitor waar meting van leegstand en verduurzaming deel van uitmaakt;

Vanuit de rol als beleidsontwikkelaar heeft de provincie:

- een instrumentarium voor duurzame benutting doorontwikkeld, dat goed aansluit op de opgave en instrumenten van het Rijk en het Nationaal Restauratiefonds. Hiermee is

het gebruik van erfgoed en specifiek de benutting van religieus en agrarisch erfgoed

gestimuleerd en economisch haalbaar gemaakt;

- meer publiek gebruik van erfgoed mogelijk gemaakt door speciaal aandacht te geven aan Algemeen Nut Beogende Instellingen in combinatie met Professionele Monumentenorganisaties;
- de restauratieopgave voor rijksmonumenten en provinciale monumenten teruggebracht naar 15%;
- Verduurzaming is onlosmakelijk verbonden aan restauratie, herbestemmingen en bijbestemmingen

3. Aantal aanvragen energiescans voor kerken/religieuze gebouwen

	Aanvragen van kerken	Totaal aantal aanvragen energiescans
2017	1	7
2018	1	17
2019	0	1
2020	4	6
2021	3	8
2022	8	8
2023	0	7
2024	nog geen aanvragen	nog geen aanvragen

Uitvoeringsregeling subsidie onderzoeken duurzaam benutten monumenten Noord-Holland 2017. Geldend van 05-05-2017 t/m 04-12-2019

Uitvoeringsregeling subsidie onderzoeken duurzaam benutten monumenten Noord-Holland 2021. Geldend van 19-01-2021 t/m 20-12-2021

Uitvoeringsregeling subsidie energiescans en onderzoeken herbestemming gebouwd erfgoed Noord-Holland 2024. Geldend van 26-03-2024 t/m heden

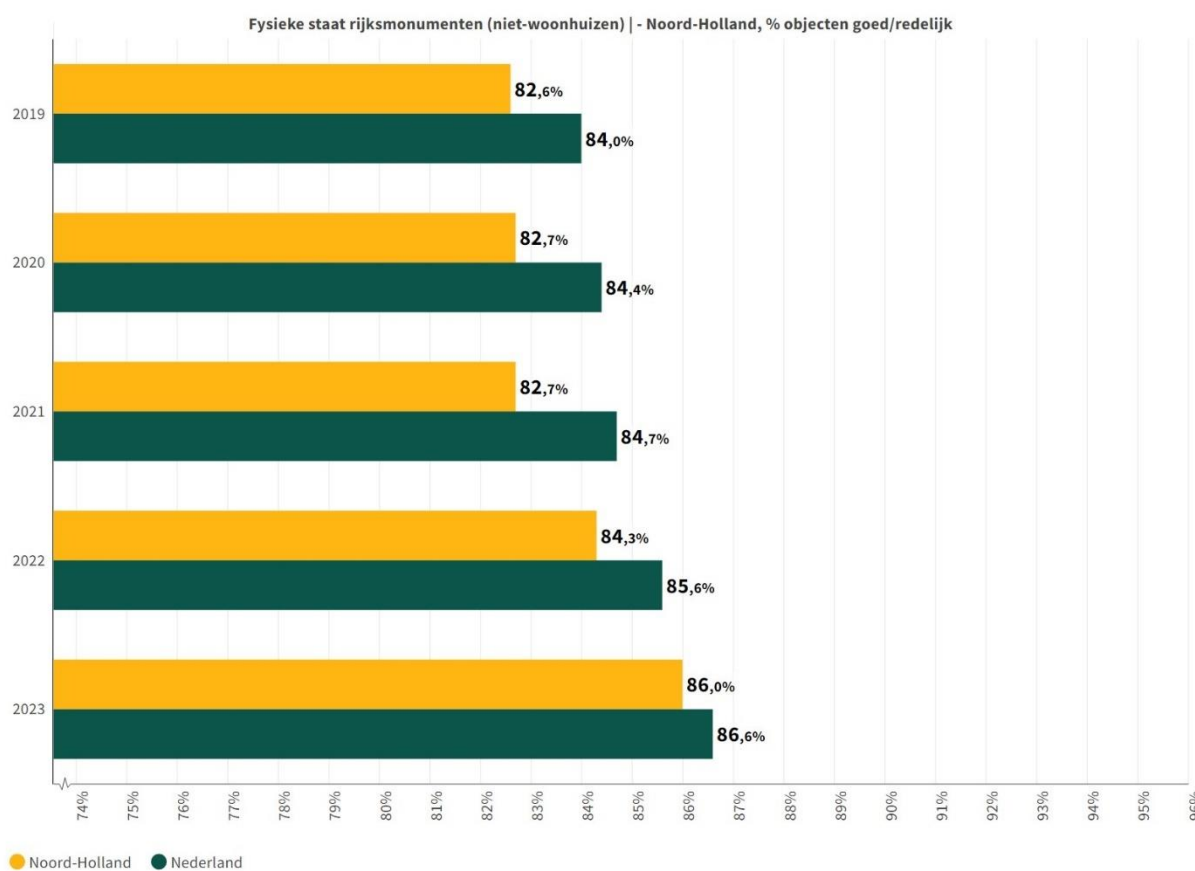
4. Erfgoedmonitor - Aanvragen SIM kerken/religieuze gebouwen

Aantal unieke monumenten SIM (1)
Verlening Religieuze gebouwen - Noord-Holland

	Aantal unieke monumenten SIM (1)
2018	57
2019	52
2020	50
2021	61
2022	72
2023	72

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed | De Erfgoedmonitor

5. Erfgoedmonitor - Fysieke staat niet-woonhuis monumenten

Monumentenmonitor provincies | De Erfgoedmonitor